

УДК 005.93-027.236(045)

Економічний механізм управління ефективністю використання матеріальних ресурсів підприємства

Волошина С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва і торгівлі
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

У статті розглянуто значення ефективного використання матеріальних ресурсів у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. Запропоновано методику аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів оцінювання її впливу на конкурентоспроможність підприємства. Зображено поетапний її алгоритм. Визначено напрями вдосконалення економічного механізму управління ефективністю використання матеріальних ресурсів підприємства.

Ключові слова: матеріальні ресурси, ефективність використання, конкурентоспроможність, методика, алгоритм, економічний механізм.

Волошина С.В. ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МАТЕРИАЛЬНЫХ РЕСУРСОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрено значение эффективного использования материальных ресурсов в обеспечении конкурентоспособности предприятия. Предложено методику анализа эффективности использования материальных ресурсов оценки ее влияния на конкурентоспособность предприятия. Представлен пошаговый ее алгоритм. Определены основные направления усовершенствования экономического механизма управления эффективностью использования материальных ресурсов предприятия.

Ключевые слова: материальные ресурсы, эффективность использования, конкурентоспособность, методика, алгоритм, экономический механизм.

Voloshyna S.V. ECONOMIC CONTROLLING MECHANISM OF THE MATERIAL RESOURCES' UTILIZATION EFFICIENCY AT THE ENTERPRISE

The article presents the importance of the effective utilization of material resources to ensure the enterprise's competitiveness. The methods of the analysis of material resources' utilization efficiency in the context of evaluating its impact on the competitiveness of the enterprise are suggested. Its step-by-step algorithm is presented. The main improvement directions of material resources' utilization efficiency control at the enterprise are identified.

Keywords: material resources, utilization efficiency, competitiveness, methods, algorithm, economic mechanism.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Результати сучасного етапу господарювання вітчизняних підприємств підтверджують той факт, що їх прибутковість залежить насамперед від ефективного й раціонального використання матеріальних ресурсів. Це підтверджується переважанням у собівартості продукції більшості промислових товаровиробників частки матеріальних витрат і відставанням від світових рівнів галузевої матеріаловіддачі.

Сьогодні Україна в розрахунку на одиницю національного доходу витрачає палива, електроенергії та металу значно більше, ніж розвинені країни. Це приводить до дефіциту ресурсів, зважаючи на великі обсяги виробництва продукції, тому виникає необхідність на додаткові витрати для збільшення сировинної й паливно-енергетичної бази. Завищення на

цій основі собівартості продукції приведе до втрати конкурентоспроможності на зовнішніх ринках.

У сучасних посткризових умовах розвитку світової економіки питання щодо ефективного використання матеріальних ресурсів підприємства набувають ще більшої актуальності, оскільки їх вирішення прямо впливає на обсяги виробництва й реалізації продукції, доходи та витрати, фінансовий стан підприємства, що в цілому визначає його конкурентні позиції на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показав, що питаннями діагностики оцінки використання матеріальних ресурсів, розробки відповідного економічного механізму займалися І. Андрієвський, І. Булеєв, В. Ісай, О. Лозовський, Т. Макроусова, А. Мелехов, І. Мірошникова,

О. Катаєв, М. Коржнев, М. Прокопенко, В. Терещук та інші науковці. Зокрема, в зазначених наукових дослідженнях увага приділяється питанням аналізу внутрішніх резервів економії матеріальних і паливно-енергетичних ресурсів забезпечення підвищення ефективності виробництва [1–3]. Також науковці вивчали питання класифікації матеріальних ресурсів і матеріальних витрат, групування факторів підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів, визначення відповідності факторів і резервів економії матеріальних ресурсів [4; 5], розробки комплексу управлінських рішень, спрямованих на забезпечення режиму заощадження ресурсів з фокусуванням уваги на зниженні рівня матеріаломісткості продукції [6; 7].

Виділення не вирішених частин загальної проблеми. Однак зв'язок між ефективністю використання матеріальних ресурсів і конкурентоспроможністю підприємства переважно не досліджується, що в умовах загострення ринкової конкуренції необхідно вважати значною прогалиною економічного аналізу.

При цьому неопрацьованими залишаються методичні питання щодо оцінювання взаємозв'язку між ефективністю використання матеріальних ресурсів і конкурентоспроможністю підприємства, що, у свою чергу, гальмує розробку адекватних практичних рекомендацій щодо забезпечення стратегічного розвитку підприємств і зміцнення їх конкурентних позицій.

Водночас бракує системних досліджень щодо реалізації комплексу умов забезпечення ефективного використання матеріальних ресурсів у контексті різнорівневих завдань управління ними.

Подолання зазначених проблем і реалізація досягнень галузевого прогресу вимагає від менеджменту підприємств активних дій щодо розбудови економічного механізму використання матеріальних ресурсів, частиною якого є методичні підходи до оцінювання ефективності використання останніх.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є подальший розвиток методичних положень щодо оцінювання ефективності використання матеріальних ресурсів підприємства та вдосконалення на цій основі відповідного економічного механізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першочерговим завданням менеджменту будь-якого підприємства є забезпе-

чення умов ефективного функціонування всіх його елементів і досягнення на цій основі конкурентоспроможності в зовнішньому середовищі.

Матеріальні ресурси як елемент ресурсного потенціалу належать до внутрішніх факторів забезпечення конкурентоспроможності підприємства, оскільки вартість спожитих матеріалів, сировини, енергії, палива, їх якість, величина відходів тощо прямо впливають на якість і вартість готової продукції. Зменшення виходу готової продукції із сировини, некомплексна її переробка, недотримання норм витрачання, їх необґрунтоване визначення приводять до збільшення витрат виробництва, а отже, до зменшення прибутку, що, у свою чергу, не дає змоги розширити виробництво. Унаслідок цього знижується конкурентоспроможність. І навпаки, покращення використання сировини, її комплексна переробка, постійний перегляд норм витрат, прагнення до випуску менш матеріаломістких видів продукції, пошук можливостей щодо адекватної заміни дорогих матеріалів знижують витрати виробництва, а отже, підвищують конкурентоспроможність.

Таким чином, значення ефективного використання матеріальних ресурсів у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства полягає в тому, що їх величина, перетворена на вартість, визначає реальну та потенційну спроможність суб'єкта господарювання створювати продукцію, яка за ціною та якісними характеристиками буде відрізнятися від продукції інших виробників.

Аналіз відповідності методичного інструментарію, що використовується керівництвом вітчизняних підприємств для оцінювання ефективності використання матеріальних ресурсів, вказує на невідповідність його результатів цілям розвитку суб'єктів господарювання. Так, серед цілей розвитку в ринковому середовищі треба наголосити на необхідності забезпечення конкурентоспроможності підприємства, тобто створення можливостей виробництва більш привабливих товарів як за якістю, так і за цінами. Переважання в собівартості вітчизняних товарів матеріальних витрат прямо свідчить, що конкурентоспроможність насамперед має забезпечуватися на основі оптимізації рівня виробничих витрат.

Досягнення такої мети вимагає постійного оцінювання конкурентоспроможності підприємства й визначення впливу на її зміну факторів, які зумовлюють зміну ефективності використання матеріальних ресурсів.

Для виконання поставленого наукового завдання ми розробили методику аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів у контексті оцінки її впливу на конкурентоспроможність підприємства (див. рис. 1).

У цілому запропонований алгоритм аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів включає в себе сім етапів.

На першому етапі визначаються мета та завдання аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів підприємства.

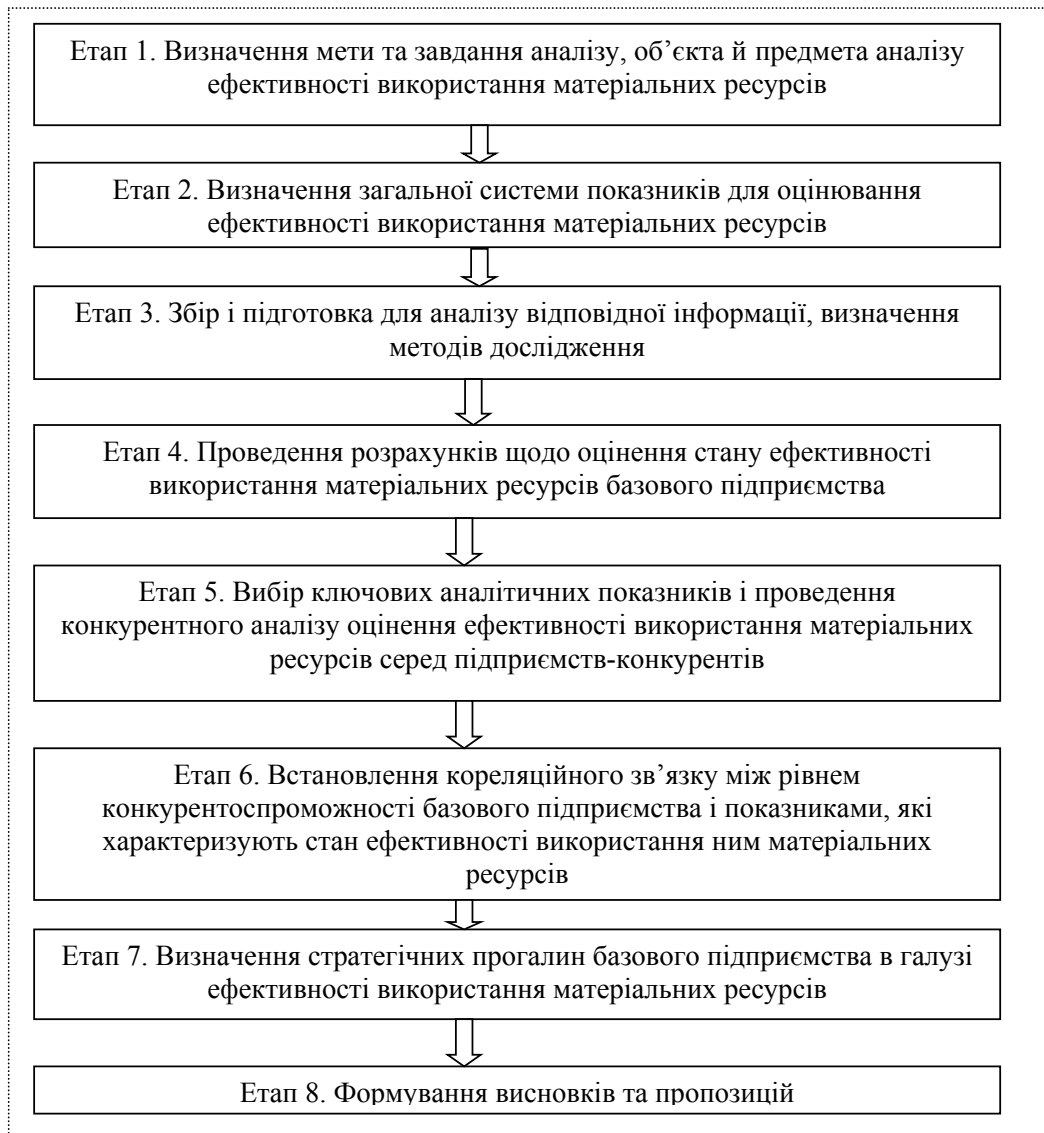
Так, метою аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів є одержання найбільш інформативних ключових параметрів, які дадуть об'єктивну й точну оцінку стану використання на підприємстві всієї сукупності матеріальних ресурсів щодо

забезпечення його конкурентоспроможності, оцінення ефективності управлінських рішень щодо забезпечення режиму заощадження ресурсів.

Завданнями аналізу є:

- оцінення наявного стану використання матеріальних ресурсів на підприємстві;
- визначення конкурентних позицій підприємства за ключовими аналітичними показниками цієї предметної галузі дослідження;
- узагальнення наявних резервів (стратегічних прогалин) з позицій внутрішньої та конкурентної оцінки;
- розробка пропозицій (заходів) щодо їх мобілізації (усунення).

Об'єктом аналізу є сукупні матеріальні ресурси, оцінені в грошовому виразі як мате-

Рис. 1. Алгоритм аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів щодо її впливу на конкурентоспроможність підприємства

Джерело: розроблено автором

ріальні витрати, а також їх основні (пріоритетні) види.

Предметом аналізу є рівні аналітичних показників, виміряні в динаміці і за основними конкурентами.

На другому етапі дослідження будується загальна система показників, за допомогою яких буде оцінюватися ефективність використання матеріальних ресурсів.

Узагальненими показниками ефективності використання матеріальних ресурсів є: матеріаловіддача, матеріаломісткість, коефіцієнт співвідношення темпів зростання обсягу виробництва і матеріальних затрат, питома вага матеріальних затрат у собівартості продукції, коефіцієнт використання матеріалів, прибуток на гривню матеріальних витрат.

Оскільки узагальнені показники дають лише загальне уявлення про рівень ефективності використання матеріальних ресурсів та резерви його підвищення, то для характеристики ефективності витрачання окремих елементів матеріальних ресурсів (основних матеріалів, палива, енергії) застосовують часткові показники: сировиномісткість, металомісткість, паливомісткість тощо.

Далі аналіз розширюється на оцінку норм витрачання окремих видів матеріальних ресурсів.

Наступний аналіз передбачає вивчення та оцінення матеріаломісткості окремих видів продукції на основі калькуляцій їх собівартості. На зміну рівня матеріальних витрат на окремі вироби (питому матеріаломісткість виробів), як і на зміну рівня загальної матеріаломісткості, впливає низка чинників, які залежать (або не залежать) від діяльності підприємства. Усі їх можна поділити на фактори норм, цін і виробничих витрат.

На третьому етапі збирають необхідну інформацію, перевіряється її вірогідність і повнота відповідно до мети аналізу.

Джерелами інформації для проведення аналізу матеріальних ресурсів є: оперативні дані відділу матеріально-технічного постачання, інформація складських і транспортних служб, відомості аналітичного бухгалтерського обліку про надходження, витрачання та залишки матеріальних ресурсів; плани матеріально-технічного постачання, нормативно-довідкові дані, які регулюють господарську діяльність тощо.

Основними методами аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів є: порівняння відносних і середніх величин, гра-

фічний (абсолютних різниць) та кореляційний аналіз, факторний аналіз тощо.

Під час аналізу ефективності використання матеріальних ресурсів важливу роль відіграє відповідне програмне забезпечення, створення й застосування якого спрямоване на зниження трудомісткості аналітичних робіт, оперативну діагностику та своєчасне прийняття управлінських рішень.

На четвертому етапі здійснюється розрахунок показників щодо оцінення стану ефективності використання матеріальних ресурсів підприємства за кілька періодів, вивчається їх динаміка, причини та характер змін.

На п'ятому етапі здійснюється вибірка ключових аналітичних показників з тих, що були визначені на другому етапі, за якими проводиться конкурентний аналіз. У процесі конкурентного аналізу виявляються відхилення від середнього значення і від значення лідера ринку.

На шостому етапі встановлюється кореляційний зв'язок між рівнем конкурентоспроможності підприємства та показниками, що характеризують ефективність використання матеріальних ресурсів, визначається сила впливу і та кількісно оцінюється зміна конкурентоспроможності у разі зміни кожного аналітичного показника на одиницю.

На сьомому етапі узагальнюються результати аналізу 4–6 етапів та ідентифікуються стратегічні прогалини підприємства в галузі ефективності використання матеріальних ресурсів.

На восьмому етапі здійснюється розробка заходів щодо мобілізації (усунення) виявлених резервів (стратегічних прогалин) для умов перспективного (стратегічного) розвитку підприємства.

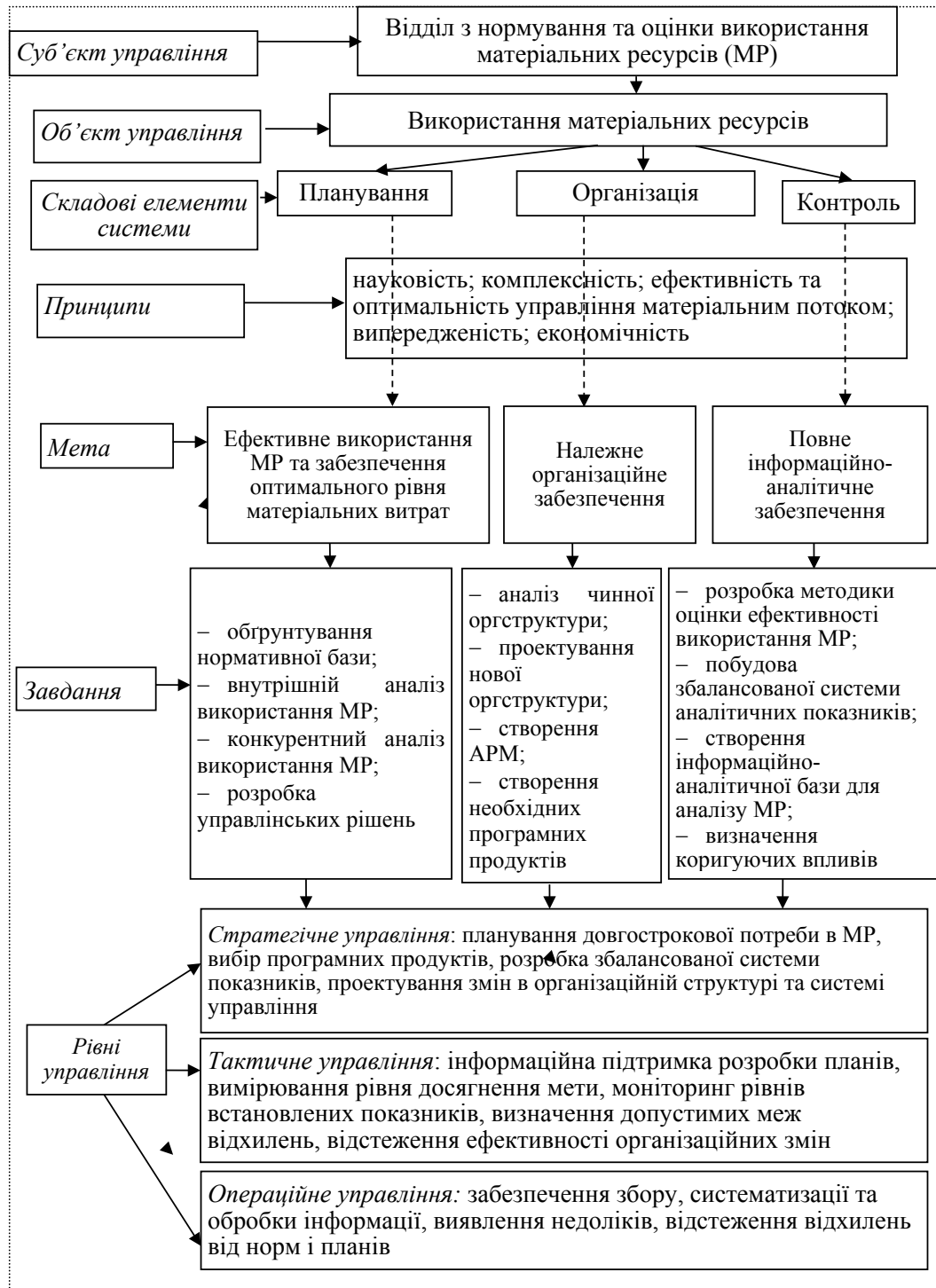
Основні резерви підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів можна реалізувати за рахунок впровадження прогресивних норм їх витрачання, вдосконалення технології та організації виробництва, скорочення відходів виробництва та раціонального їх використання, ліквідації втрат від браку тощо.

Отже, оцінення ефективності використання матеріальних ресурсів підприємства в ринкових умовах господарювання повинна передбачати як розгорнутий аналіз динаміки відповідних узагальнених та часткових показників, визначення впливу факторів на їх зміну, так і конкурентний аналіз, який доцільно проводити як за методом відхилень від середнього й кращого значення, так і на

основі кореляційної залежності рівня конкурентоспроможності від рівня ключових аналітичних показників.

Таким чином, основними напрямками вдосконалення традиційного економічного механізму управління ефективністю використання матеріальних ресурсів підприємств є:

1) реалізація наукових підходів до процесу нормування цих ресурсів, що потребує зміни методу нормування з нинішнього звітно-статистичного на аналітико-розрахунковий метод, який є більш прогресивним і точним. Водночас обмеженість норм за періодом дії лише річними нормами призводить до неточності результа-

Рис. 2. Удосконалений економічний механізм управління ефективністю використання матеріальних ресурсів на підприємстві

Джерело: побудовано автором на основі [7, с. 73]

тів стратегічного планування на підприємстві. Отже, необхідним є розробка перспективних норм витрат матеріальних ресурсів;

2) підвищення точності діагностики стану використання матеріальних ресурсів, для чого доцільним вважаємо проведення конкурентного аналізу за узагальненими показниками оцінювання і встановлення кореляційної залежності між рівнем конкурентоспроможності підприємства та рівнем ефективності використання матеріальних ресурсів;

3) удосконалення організаційної структури управління підприємством в частині виокремлення самостійного підрозділу з нормування та оцінки використання матеріальних ресурсів зі створенням автоматизованих робочих місць (АРМ) для його співробітників. Такий відділ має реалізовувати функції стратегічного й поточного нормування витрат матеріальних ресурсів, стратегічного й поточного аналізу використання матеріальних ресурсів, розробки та обґрунтування управлінських рішень щодо ефективності використання матеріальних ресурсів і контролю за їх реалізацією;

4) розвиток системи матеріального стимулювання за економію матеріальних ресурсів, спрямованої на запобігання подорожчання собівартості продукції за фактором «норми» тощо.

На рис. 2 подано авторське бачення економічного механізму управління ефективністю використання матеріальних ресурсів на підприємстві.

Висновки з цього дослідження. Таким чином, підвищення ефективності викорис-

тання матеріальних ресурсів на сучасному етапі – одне з найважливіших завдань кожного суб'єкта господарювання, оскільки саме матеріальні витрати в багатьох галузях становлять значну частину витрат виробництва, від яких в основному залежить розмір прибутку. Саме тому рівні узагальнених показників ефективності використання матеріальних ресурсів (зокрема, матеріаломісткість продукції, матеріаловіддача, питома вага матеріальних витрат у собівартості продукції, коефіцієнт використання матеріалів тощо) можна вважати ключовими факторами забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Оцінювання ефективності використання матеріальних ресурсів підприємства в ринкових умовах господарювання повинна передбачати як розгорнутий аналіз динаміки відповідних узагальнених та часткових показників, визначення впливу факторів на їх зміну, так і конкурентний аналіз, який доцільно проводити як за методом відхилень від середнього й кращого значення, так і на основі кореляційної залежності рівня конкурентоспроможності від рівня ключових аналітичних показників.

Економічний механізм управління ефективністю використання матеріальних ресурсів підприємства в цілому має бути спрямованим на цілі розвитку підприємства й зображати основні управлінські впливи на процес формування вартості матеріальних ресурсів і підтримання її рівня на конкурентному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ісай В. Аналіз використання матеріальних ресурсів, резерви економії та підвищення ефективності виробництва / В. Ісай // Економіст. – 1999. – № 11. – С. 46–48.
2. Катаєв О. Виявлення внутрішніх резервів економії матеріальних і паливно-енергетичних ресурсів великих технологічних комплексів / О. Катаєв, А. Мелехов // Економіка України. – 2001. – № 4. – С. 46–49.
3. Макроусова Т. Фактори підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів / Т. Макроусова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 4. – С. 86–88.
4. Лозовський О. Підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів підприємства / О. Лозовський, В. Терещук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rusnauka.com/1_KAND_2010/6_57354.htm.
5. Мірошникова І. Аналіз ефективності використання матеріальних ресурсів та основних виробничих фондів у підприємницькій діяльності / І. Мірошникова // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 5. – С. 110–120.
6. Булеєв І. Методологічні основи формування механізму ефективного управління матеріальними ресурсами підприємства / І. Булеєв, М. Прокопенко // Економіка промисловості. – 2009. – № 1. – С. 3–15.
7. Андрієвський І. Реформування економічного механізму користування надрами: регулятора економічної, екологічної та соціальної безпеки країни : [монографія] / І. Андрієвський, М. Коржнев. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2005. – 195 с.